

'Rigtige mænd' på retræte?

Bygningshåndværkeres sociale køn og forestillinger om tilbagetrækning

Claus D. Hansen, Morten Kyed, Kirsten Fonager & Henrik Bøggild

Tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet er en kønnet proces, men ofte fokuserer forskning kun på forskelle mellem mænd og kvinder. Dermed negligeres betydningen af maskulinitet, ligesom det vanskeliggør at sætte fokus på ikke-strukturelle faktorer for tilbagetrækningsadfærd, der har en kønsdimension. Formålet med denne artikel er at undersøge forskelle i maskulinitet i en gruppe af mandlige bygningshåndværkere: er forskelle i kønsidentitet og kønsideal associeret med forskelle i forventninger til tilbagetrækningsalder, former for tilbagetrækning samt årsager til at forlade arbejdsmarkedet? Spørgsmålene undersøges ved hjælp af en tilfældig stikprøve af mandlige bygningshåndværkere i alderen 50+ år (N = 1,760), som blev spurgt om deres forventninger til tilbagetrækning ligesom aspekter af deres kønsidentitet (Bem Sex Role Inventory) samt kønsideal (Male Role Norms Inventory-Revised) blev målt for at afdække forskelle i socialt køn mellem mændene. Resultaterne viser, at socialt køn på forskellig vis er associeret med forventninger til tilbagetrækning – og i visse henseender har sammenhængen en størrelse, der er lige så stor som den, der findes mellem tilbagetrækning og selv vurderet helbred.

Nøgleord: Maskulinitet, survey, pension

Introduktion

Der har de seneste årtier været stort politisk fokus på tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet, og i efteråret 2011 vedtog et bredt flertal i Folketinget at forhøje pensionsalderen og forringe mulighederne for at gå på efterløn. Et centralt formål med reformen var at reducere udgifterne ved den demografiske forandring, som gradvist øger antallet af ældre udenfor arbejdsmarkedet i forhold til antallet af yngre på arbejdsmarkedet. Et andet formål var at øge arbejdsudbuddet for at undgå problemer med mangel på arbejdskraft, som følge af denne demografiske udvikling. Et centralt

argument for at retfærdiggøre reformen var blandt andet, at danskernes middellevetid har været stødt stigende. For at sikre en bedre 'balance' mellem antallet af år på pension og antal år på arbejdsmarkedet skulle reformen gradvist resultere i, at alle beskæftigede får lidt flere aktive år på arbejdsmarkedet, hvilket sikrede arbejdsudbuddet og samtidig var 'nødvendigt' af hensyn til de offentlige finanser (Andersen, 2013; Finansministeriet, 2011). Men en reform af dette omfang har både klasse-mæssige såvel som køn-nede konsekvenser på flere forskellige parametre. For det første, lever mænd og kvinder ikke lige

lang tid, ligesom der er store forskelle i middelevetiden på tværs af forskellige erhverv. Det betyder alt andet lige, at reformen vil ramme forskelligt alt afhængigt af såvel køn som klasse. Idet ufaglærte mænd i gennemsnit lever 7,6 år kortere end mænd med videregående uddannelser (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2019), vil 'balancen' mellem aktive år på arbejdsmarkedet og passive år udenfor være skæv i et klasseperspektiv. For det andet er arbejdsmarkedet kraftigt køns-segregeret, hvorfor arbejdsmiljøbelastninger, som afhænger af branche og jobtype vil være skævt fordelt på tværs af køn såvel som klasse (Bettio & Verashchagina, 2009; Larsen, Holt & Larsen, 2016). Når "mandefag" i gennemsnit løfter mere og har mere fysisk belastende arbejdsopgaver end "kvindefag", vil mulighederne for at tilpasse kravene i arbejdet til en eventuel forringelse af arbejdsevnen alt andet lige være mindre for mænd. Mulighederne for at kunne trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet tidligt vil derfor ikke nødvendigvis være lige vigtig for mænd og kvinder eller for personer i forskellige erhvervsgrupper.

Vi vil i denne artikel undersøge betydningen af køn i forbindelse med tilbagetrækning. Mere specifikt er formålet med artiklen at vise, hvordan mandlige bygningsarbejders maskulinitet spiller en hidtil overset rolle i forhold til deres *forventede* tilbagetrækningsadfærd.¹ Dette demonstreres ved at undersøge, hvilke forestillinger mænd i bygge- og anlægsbranchen har om tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet, samt hvordan forskellige mål for kønsidentitet og kønsideal er associeret med 1) forventet tilbagetrækningsalder, 2) form for foretrukket tilbagetrækning samt 3) forestillinger om årsager til tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Ved at analysere disse tre aspekter af tilbagetrækningsadfærd giver det mulighed for en relativ bred analyse af, hvordan maskulinitet kan influere tilbagetrækning. Det gælder både i forhold til *tidspunktet* (herunder ikke mindst om der

er tale om *tidlig* tilbagetrækning), men måske mere væsentligt også hvilken *form for tilbagetrækning* samt de forventede *årsager*, der spiller ind. Dette giver også mulighed for at vurdere om faktorerne primært fungerer, som noget, der 'trækker' eller 'skubber' bygningshåndværkerne ud af arbejdsmarkedet og dermed, hvor frivilligt tilbagetrækningen foregår. Især de forventede årsager til tilbagetrækning er interessante, fordi de rummer en større grad af selvbestemmelse end tidspunktet (som i høj grad er bestemt af de institutionelle rammer, der findes på arbejdsmarkedet f.eks. regler for, hvornår man kan gå på efterløn). Af den grund vil de forventede årsager være påvirket mere direkte af *individuelle* aspekter, dvs. i dette tilfælde socialt køn. Disse analyser kan bidrage med en ny og mere nuanceret forståelse af betydningen af køn for tilbagetrækningsmønstre og især til en afmontering af stereotype og homogeniserende forestillinger om (håndværker)mænd, og hvad der motiverer deres tilbagetrækning. I den forstand har artiklen et kritisk formål, der sigter på at kaste lys over variationen i måder at praktisere køn på, som er oversete i f.eks. policy-diskussioner af denne gruppe af mænds tilbagetrækningsadfærd.

Bygningshåndværkere er en interessant case for studier af tilbagetrækning af tre grunde: For det første er arbejdsmiljøet særligt fysisk belastende for denne gruppe. Prævalensen af tunge løft, akavede stillinger og alvorlige arbejdsulykker er væsentligt højere end i mange andre brancher (NFA, 2018), og netop de faktorer bliver væsentligt mere belastende med stigende kronologisk alder. Tilbagetrækningsreformen kan dermed tænkes at have alvorlige konsekvenser for personer, der arbejder inden for denne branche, fordi gruppen af mandlige bygningshåndværkere vil være blandt dem, som vil have vanskeligst ved at varetage deres normale jobfunktion til en sen alder. Af den grund må vi forvente, at push-faktorer såsom helbredsrelaterede

begrundelser vil fylde relativt meget i deres forestillinger om årsagerne til tilbagetrækning. For det andet, er 'håndværkeren' på mange måder et kulturelt epitome på i hvert fald én dominerende og idealiseret form for mandetype, der er *selvstændig*, har *råstyrke*, er *risikovillig* og *hårdfør* (Ajslev et. al., 2013; Iacuone, 2005; Paap, 2006). Således peger forskningen på, at mange mænds faglige håndværkeridentitet er tæt forbundet med deres (sociale) køn og deres maskuline selvforståelse. Og kombinationen af en sådan form for maskulinitet koblet til fysisk hårdt arbejde vil måske lede til, at en stærk forsørgeridentitet vil være særligt vigtigt for disse mænd, hvilket gør tilbagetrækning af helbredsmæssige grunde problematisk. For det tredje, er bygningshåndværkere en relativt homogen social og kulturel gruppe. Det betyder, at hvis vi kan finde sammenhænge mellem forventninger til tilbagetrækning og maskulinitet inden for denne gruppe af mænd, vil sammenhængen alt andet lige være væsentligt større, hvis vi undersøgte mere forskelligartede grupper af mænd på det danske arbejdsmarked. Variation inden for denne gruppe vil således understrege relevansen af et mere nuanceret kønsperspektiv på tilbagetrækning end det, der oftest tages i anvendelse i den allerede eksisterende forskning om tilbagetrækningsadfærd.

State of the art – hvad ved vi om kønnets betydning for tilbagetrækningsadfærd

Kønssforskelle i tilbagetrækningsadfærd – betydningen af push-faktorer

Der findes få studier af tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet, som sætter fokus på *kønne* aspekter af transitionen fra arbejdsmarked til alderdom (se f.eks. Dahl, Nilsen &

Vaage 2003; Radl, 2013). Den internationale forskning viser dog helt overordnet, at tilbagetrækningsmønstre på visse områder er forskellige for mænd og kvinder (se f.eks. Flippen & Tienda, 2000; Ogg & Renaut, 2007). I litteraturen peges der på, at kvinder oftere end mænd oplever ufrivilligt at måtte forlade arbejdsmarkedet pga. helbredsrelaterede grunde før tidspunktet for alderspensionering (Dahl, Nilsen & Vaage, 2003). At forlade arbejdsmarkedet ufrivilligt begrebsliggøres i litteraturen ofte som 'push'-faktorer, der gør det vanskeligt eller helt umuligt at fortsætte med at arbejde, selvom der måtte være et ønske om det (Vickerstaff & Cox, 2005). I tidligere danske studier har Larsen (2008) vist, at især mænds forventede tilbagetrækningsalder var påvirket af deres arbejdsmiljø, og dermed push-faktorer. Men i en nyere rapport konstaterer Amilon & Larsen (2019), at denne kønsforskel ikke længere gør sig gældende. Analyserne viser dog, at især fysiske belastninger på jobbet samt tidspres har en større negativ betydning for mænd end for kvinder, ligesom modellerne samlet set forklarer lige meget varians. I Radls (2013) analyse af forskelle i tilbagetrækning på tværs af flere europæiske lande finder han også, at tendensen til, at kvinder – i gennemsnit – oftere trækker sig tilbage ufrivilligt, formentlig har at gøre med deres klasseposition, dvs. deres position på arbejdsmarkedet. Et væsentligt problem ved de fleste eksisterende (kønssforskels)studier af tilbagetrækning er dog, at de ikke tager højde for heterogeniteten *indenfor* kønskategoriernes. Derfor ved vi ikke meget om forskellene *indenfor* køn, fordi meget få studier inkluderer mål for socialt køn i analyser af tilbagetrækning og i analyser af livsforløb i det hele taget (Lemaster, Delaney & Strough, 2017). En undtagelse er Blekesaune (2012), som finder, at kvinder, der identificerer sig stærkere med traditionelt feminint konnoterede karaktertræk oftere, trækker sig tilbage fra arbejdsmarkedet af hel-

bredsrelaterede grunde, mens han ikke finder den samme sammenhæng for mænd. I Blekesaunes studie er der således en indikation af, at socialt køn er associeret med *push*-faktorer for tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet, mens han ikke undersøger om maskulinitet og femininitet er associeret med 'pull'- eller 'jump'-faktorer i forhold til tilbagetrækning.

Socialt liv og tilbagetrækning – kønnede dimensioner af pull- og jump-faktorer for tilbagetrækning

Tilbagetrækning kan også betragtes som en social aktivitet, der ikke alene knytter sig til helbredsmæssige eller økonomiske motiver. Når man anskuer tilbagetrækning som en social aktivitet, må ønsker og forventninger til tilbagetrækning forstås i relation til andre sociale aktiviteter, der eventuelt kan fungere som 'pull'- eller 'jump'-faktorer, der skaber ikke-økonomiske incitamenter for at forlade arbejdsmarkedet. Adskillige studier peger på, at fritidsinteresser og fritidsaktiviteter er associeret med præferencer for *tidlig* tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet og dermed fungerer som 'jump'-faktorer, der får folk til at 'hoppe' ud af arbejdsmarkedet for at forfølge nogle andre mål end rent økonomiske (Pienta & Hayward, 2002; van Dam, van der Horst & van der Heijden, 2009).

Nicolaisen et. al.'s (2012) studie af tilbagetrækningspræferencer blandt norske mænd og kvinder viser, at det at være gift eller samboende hænger sammen med ønske om tidlig tilbagetrækning for kvinder, men ikke for mænd. Muligvis fordi heteroseksuelle kvinder relativt oftere er yngre end deres ægtemænd. Studiet viser også, at *nogle* fritidsaktiviteter (især fiskeri og jagt), er forbundet med præferencer for tidligere tilbagetrækning. Mens tidligere studier viser, at fritidsaktiviteter som frivilligt arbejde, er forbundet med tidligere tilbagetrækning,

så viser Nicolaisen og kollegers studie til gengæld, at frivilligt arbejde korrelerer med præference for *senere* tilbagetrækning. Studiet viser også, at fritidsaktivitet påvirker kvinder og mænds foretrukne tilbagetrækningsalder på forskellige måder vis.

Familierelationer har også stor betydning for tilbagetrækning. Higgs et. al. (2003) har f.eks. vist, at ønsket om at tilbringe mere tid med børnebørn, kan være en motivation for tidlig tilbagetrækning ligesom Van Bavel og De Winter (2013) viser, at det at blive bedsteforælder accelererer tilbagetrækningen signifikant, dog kun for kvinder. Denne kønsforskel kan skyldes, at det i højere grad er *bedstemødre* end *bedstefædre*, som bruger tid på pasning af børnebørn (Hank & Buber, 2009). Komparative europæiske studier viser dog, at forskellen mellem danske bedstemødre og bedstefædres samvær med børnebørn er relativt lille sammenlignet med især sydeuropæiske lande (Leopold & Skopek, 2014). Desuden udjævnes forskellen mellem danske bedstemødres og bedstefædres samvær med børnebørn stort set, når de forlader arbejdsmarkedet. Litteraturen tyder således på, at det seneste årtis fokus på 'involveret faderskab' (se Johansson & Andreasson, 2017) måske også breder sig i forhold til ældre danske mænds prioriteter i den 'tredje alder' og får 'involveret bedstefarskab' (Mann, 2007) til at blive en vigtig prioritet. Ligesom det var tilfældet for 'push'-faktorer, er der dog, så vidt vi kan se, ingen tidligere studier, der undersøger forskelle mellem forskellige maskuliniteter og tilbagetrækningsadfærd, der primært skyldes 'pull'- eller 'jump'-faktorer.

Opsamling på den eksisterende forskning om køn og tilbagetrækning

Helt overordnet kan vi altså konstatere, at litteraturen som oftest bærer præg af en simpel og endimensionel forståelse af køn, hvor man anvender en 'kønsforskelstilgang' (på engelsk:

'sex-differences approach'), som måler direkte på forskelle mellem mænd og kvinder. Denne tilgang indebærer, at man overser, at der ofte er større *intern forskellighed* i gruppen af hhv. mænd og kvinder, end hvis man ser på den *gennemsnitlige forskel mellem* mænd og kvinder (se f.eks. Nelson 2019). Ligeledes øger denne tilgang tendensen til at overvurdere forskellene mellem mænd og kvinder, hvilket risikerer at lede til stereotype forestillinger om mænds og kvinders grundlæggende forskellighed (Prentice & Miller, 2006). Desuden er direkte sammenligninger mellem mænd og kvinder ofte begrænset af den meget kraftige segregering af arbejdsmarkedet, som findes i mange lande herunder ikke mindst i Danmark (Bloksgaard, 2011). Det indebærer, at det alene er de *strukturelle kønsforskelle* (sex differences), der kommer i fokus (f.eks. forskelle relateret til arbejdstid, arbejdsmiljøbelastninger, løn eller branchespecifikke tilbagetrækningsordninger), mens det bliver vanskeligt, hvis ikke fuldkommen umuligt, at adressere de sociale kønsforskelle (gender differences), der har sit ophav i forskelle i identitet og kønsideal. Det er imidlertid plausibelt, at forskellige maskuliniteter spiller en rolle i forhold til præferencer for at trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet. Derfor undersøger vi i dette studie om mere tid til familien eller fritidsinteresser fungerer som 'jump-faktorer' for tilbagetrækning, der varierer på tværs af forskellige former for maskulinitet, ligesom vi undersøger om tilbagetrækning som følge af helbredsrelaterede problematikker (en 'push'-faktor) er associeret med forskellige maskuliniteter.

Datamateriale og forskningsdesign

Projektet Aldring og Fysisk betonet Arbejde (ALFA) undersøger tilbagetrækning for grupper af håndværkere i lyset af førnævnte tilbagetrækningsreform. I forbindelse med projektet blev der gennemført en survey blandt et

tilfældigt udtræk af personer, der havde været beskæftiget i bygge- og anlægsbranchen i perioden fra januar 2008 til oktober 2015, og som var fyldt 50 år i 2015. Populationen (N = 36.746) blev identificeret på baggrund af oplysninger i Beskæftigelsesministeriets DREAM-register. Inklusionskriterierne var, at de skulle have været medlem af én af de arbejdsløsheds-kasser, som organiserer bygningshåndværkere (dvs. 3F, El-forbundet, Blik og Rør eller Malerforbundet), i mindst to år og skulle være registreret med branchekode 41.11.00 til 43.99.90 i mindst ét år i ovennævnte periode. Fra denne gruppe blev der udtrukket en *simpel tilfældig stikprøve* på 6000 deltagere. Der blev sendt invitationer til i alt 5.684 personer efter bortfald af personer med manglende adresseoplysninger, dødsfald mm. I alt besvarede 2.814 personer helt eller delvist spørgeskemaet, hvoraf 2.621 angav enten nuværende eller tidligere at have arbejdet som bygningshåndværker. Det giver en svarprocent på 48%. Der er en tendens til, at de yngste bygningshåndværkere (50-55 år) er mindre tilbøjelige til at svare på spørgeskemaet, ligesom der er en mindre geografisk skævhed i stikprøven. I denne artikel trækker vi alene på besvarelserne fra de 1.760 mænd, som angiver stadig at være ansat i bygge- og anlægsbranchen, og for hvem det derfor giver mening at spørge om tilbagetrækningsintentioner. Projektet er anmeldt og registreret hos Datatilsynet under journal nummer 2015-41-4071.

Det anvendte samplingsdesign betyder, at de mænd, der bliver studeret, er relativt homogene sammenlignet med mænd på det danske arbejdsmarked i gennemsnit. Forskningsdesignet muliggør dermed, at vi kan sætte parentes om de strukturelle forskelle på arbejdsmarkedet og i arbejdsmiljøet, der fungerer som væsentlige 'push'-faktorer for tilbagetrækning. Det betyder, at vi i stedet kan anslå betydningen af *de sociale aspekter af køn* mere direkte f.eks. dem, der er relateret

til *kønsidentitet* og *kønsidealer*. Hvis vi kan vise associationer mellem disse mål for maskulinitet og de mandlige bygningshåndværkeres forventninger til tilbagetrækning, må implikationen være, at der er kønnede forskelle i tilbagetrækning som skyldes, at socialt køn spiller sammen med hvad der fungerer som 'jump'-faktorer for den gruppe af mænd, og at spørgsmålet om køn og tilbagetrækning ikke alene handler om 'push'-faktorer, der er tæt forbundet med helbredsselektionsprocesser på arbejdsmarkedet.

Måleinstrumenter

Primære uafhængige variable – kønsidentitet og kønsidealer

Til at måle kønsidentitet og kønsidealer har vi benyttet hhv. Bem Sex Role Inventory og Male Role Norms Inventory-Revised, som er blandt de mest anvendte skalaer inden for den internationale kvantitative kønsforskning (for en diskussion af dette se f.eks. Smiler, 2004).

Kønsidentitet: De uafhængige variable i undersøgelsen består af 10 items fra Bem Sex Role Inventory (herefter forkortet BSRI) (Bem, 1974), som måler karaktertræk, der traditionelt har været konnoteret hhv. maskulint og feminint. Vi udvalgte fem items (med syv svarkategorier) fra hver af de to subskalaer. Disse blev udvalgt på baggrund af hvilke karaktertræk, der i en dansk kontekst var mest attråværdige for hhv. mænd og kvinder. Respondenterne blev bedt om at tage stilling til, i hvor høj grad de mente, at karaktertrækkene passede på dem. De fem karaktertræk med en traditionel feminin konnotation var 'blid', 'kærlig', 'medfølelse', 'varm' og 'bliver nemt smigret'. De fem karaktertræk med en traditionel maskulin konnotation var 'dominerende', 'konkurrenceorienteret', 'siger sin mening', 'ambitiøs' og 'handler som en

leder'. Vi undersøgte de to skalaers interne konsistens og fandt Cronbachs α på hhv. 0,78 og 0,69, hvilket indikerer en tilfredsstillende reliabilitet af skalaerne.

Kønsidealer: For at måle kønsidealer brugte vi 4 items fra Male Role Norms Inventory-Revised (Levant et. al., 2007), ét fra hver af subskalaerne 'dominans', 'extreme self-reliance', 'aggression' og 'restrictive emotionality'. Item'et der måler 'extreme self-reliance' var eksempelvis: *'Mænd bør være i stand til at reparere de fleste ting i deres hjem'*. Derudover brugte vi fire items baseret på udsagn om femininitetsidealer udviklet i forbindelse med undersøgelsen 'Unge på Kanten' (Faber, Bloksgaard, Hansen & Møller, 2014), hvor et eksempel var *'En kvinde bør aldrig tale for højt om sin succes'*. Respondenterne blev for alle 8 items bedt om at angive hvor enig eller uenig de var i udsagnene. Tilsammen målte spørgsmålene graden af tilslutning til *traditionelle kønsidealer* og havde en intern konsistens på $\alpha = 0,81$.

De forskelle i kønsidentitet og kønsidealer vi har observeret ALFA-studiet vil formentlig være mindre end dem, vi ville observere, hvis vi i stedet målte socialt køn i et mere heterogent sample f.eks. en simpel tilfældig udvalgt stikprøve af *alle* mænd på det danske arbejdsmarked. Med andre ord vil det være plausibelt at antage, at vi kunne observere *kraftigere* associationer, hvis vi sammenlignede *alle* mænd på det danske arbejdsmarked med hinanden.

Øvrige uafhængige variable – bevægeapparatsmerter, mentalt helbred og kronologisk alder

Vi korrigerede analyserne for respondenternes kronologiske alder – udregnet på baggrund af deres cpr-nummer. For at tage højde for bygningshåndværkerens helbredsstatus anvendte vi et additivt indeks, hvor den mak-

simale grad af smerter eller ubehag i hhv. nakke/skuldre, arm, lænderyg, hofter og knæ blev anvendt som samlet mål for niveauet af bevægeapparatsmerter. To items fra SF-36 (Ware, Snow, Kosinski, & Gandek, 1993) blev brugt til at måle niveauet af mentalt helbred hos bygningshåndværkerne med en intern konsistens på $\alpha = 0,77$.

Afhængige variable – forventet tilbagetrækningsalder, -form og årsager til at forlade arbejdsmarkedet

Resultaterne i artiklen bygger på analyser af et spørgsmål om forventet tilbagetrækningsalder: *'I hvilken alder regner du med at forlade arbejdsmarkedet?'*, hvortil deltagerne blev bedt om at angive en alder. Deltagerne havde mulighed for at svare 'ved ikke' til spørgsmålet, og vi har alene analyseret på de ca. 62% som gav et svar på spørgsmålet (N = 1,080). Spørgsmålet blev analyseret som en kontinuert variabel vha. OLS. Deltagerne blev ligeledes spurgt: *'Hvordan regner du med at forlade arbejdsmarkedet?'* med følgende svarkategorier: 'Vil gå på efterløn', 'Håber at komme på førtidspension', 'Vil blive hjemmegående og forsørget af en anden', 'Vil gå på folkepension' og 'Andet, skriv'. Dette spørgsmål blev analyseret som en nominelt skaleret variabel vha. multinominal logistisk regression.

Slutteligt blev deltagerne bedt om at tage stilling til 7 udsagn om, hvilke grunde, de regner med, vil have betydning for, at de forlader arbejdsmarkedet. Udsagnene kan klassificeres som værende udtryk for hhv. 'push'-, 'pull'-, og 'jump'-faktorer, der har betydning for tilbagetrækningsadfærd. Disse 7 udsagn blev analyseret som rangordnede variable vha. ordinal logistisk regression og inkluderede f.eks. ordlyden: 'Du forlader arbejdsmarkedet, fordi du ønsker at få mere tid til fritidsinteresser og rejser', 'Du forlader arbejdsmarkedet, fordi du ønsker at få mere

tid til familien' m.fl., hvortil det var muligt at svare 'Helt enig', 'Delvis enig', 'Delvis uenig' og 'Helt uenig'.

Metoder og statistik

Udover simpel deskriptiv statistik består analyserne i denne artikel af en række regressionsmodeller. Resultaterne bliver præsenteret som forventede værdier af de afhængige variable for at gøre dem så letforståelige som muligt, og for bedre at kunne illustrere *størrelsen* af associationen mellem de uafhængige og afhængige variable. De forventede værdier er beregnet ved at holde værdierne på de øvrige variable i de statistiske modeller konstant på deres gennemsnitlige værdi (for en diskussion af denne fremgangsmåde se Long 1997). Man kunne argumentere for relevansen af at inddrage flere kontrolvariable i analyserne, ikke mindst arbejdsmiljø og familiesituation. Vi vurderede dog, at det ikke ville gøre analyserne mere korrekte, fordi vi i et tværsnit alligevel ikke vil kunne sige noget om den kausale retning og ærindet med artiklen alene er at undersøge om socialt køn er associeret med forskellige aspekter af forventet tilbagetrækning. Alle analyser er udført i STATA version 15 (StataCorp, 2017).

Resultater

Forventet tilbagetrækningsalder og form for tilbagetrækning

I stikprøven som helhed er den forventede tilbagetrækningsalder præcis 65 år med nogle variationer på tværs af de forskellige jobtyper. De relativt små forskelle afspejler, at der er stærke økonomiske incitament og juridiske begrænsninger på frit at kunne vælge sin egen tilbagetrækningsalder, og at det primært er 'push'-faktorer, der påvirker tilbagetrækningsalderen, når man ikke er nået alderen for tilbagetrækning på denne

del af arbejdsmarkedet (for en diskussion af dette se f.eks. Andersen, Jensen & Sundstrup, 2019).

Tabel 1 neden for viser, at såvel hyppigere forekomst af bevægeapparatsmerter, dårligere mentalt helbred, men også dårligere selv vurderet helbred og et lavere niveau af arbejdsevne (resultater ikke vist i tabellen) er associeret med en lavere forventet tilbagetrækningsalder. For bygningshåndværkere med forskellige grader af helbredsproblemer er der med andre ord en forventning om at trække sig tilbage i en tidligere alder end dem

uden helbredsproblemer. Ikke overraskende er stigende kronologisk alder associeret med en højere forventet tilbagetrækningsalder. De yngste i undersøgelsen forventer at trække sig tilbage ca. 1 år tidligere end de, der er omkring 60 år, mens de 65-årige i gennemsnit forventer at blive på arbejdsmarkedet 1 år og 2 måneder mere end de yngste.

Slutteligt viser tabellen også, at kønsidentiteten har betydning for den forventede tilbagetrækningsalder: de, der identificerer sig stærkest med de traditionelt maskulint konnoterede karaktertræk, forventer at blive ca.

Tabel 1. Forventet tilbagetrækningsalder. Lineær regression.

Variabel	Forventet tilbagetrækningsalder	P-værdi
BSRI – traditionel maskulinitet		0,005
5% percentil	64,6	
95% percentil	65,3	
Kronologisk alder		< 0,001
50 år	64,4	
60 år	65,2	
65 år	65,6	
Bevægeapparatsmerter (dage m smerter i det sidste år)		0,001
0 dage	65,5	
Hver dag	64,7	
Mentalt helbred		< 0,001
Ingen symptomer	65,3	
Flest symptomer	63,8	
Justeret $r^2 = 0,087$		

7 måneder længere på arbejdsmarkedet end dem, der ikke mener disse træk passer særligt godt som en beskrivelse af dem. Forskellen er ikke enorm, men det er bemærkelsesværdigt, at betydningen af kønsidentiteten har ca. samme størrelse som den betydning bevægeapparatsmerter har, hvilket er en vigtig faktor for tilbagetrækning især i brancher med hårdt fysisk arbejde (se f.eks. Sérazin, Ha, Bodin, Imbernon, & Roquelaure, 2012). Som nævnt ovenfor havde deltagerne mulighed for at svare 'ved ikke' på spørgsmålet vedr.

forventet tilbagetrækningsalder, hvilket 38% valgte. Det var især de yngste og dem der identificerer sig stærkest med de traditionelt maskulint konnoterede karaktertræk som svarede 'ved ikke', mens der ingen association med helbredsmålene var. Hvis vi anser dem, der ikke har taget stilling til, hvornår de skal trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet, som nogen, der potentielt set ønsker at *blive længere tid på arbejdsmarkedet*, understøtter det den sammenhæng vi har fundet mellem kønsidentitet og tilbagetrækning.

Tablet 2: Forventet form for tilbagetrækning. Forventede sandsynligheder i pct. Multinomial logistisk regression.

Variabel	Efterløn	Førtids-pension	Forsøget af anden	Folke-pension (ref)
BSRI – traditionel maskulinitet	p = 0,024	p = 0,643	p = 0,009	
5% percentil	54,3	6,6	0,1	39,0
95% percentil	42,3	6,9	2,9	47,7
Kronologisk alder	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,075	
50 år	50,0	18,4	1,3	30,2
60 år	46,9	2,9	0,6	49,5
65 år	41,0	1,0	0,4	57,5
Bevægeapparatsmerter (dage m smerter i det sidste år)	p < 0,001	p = 0,003	p = 0,422	
0 dage	40,0	4,7	0,8	54,6
Hver dag	53,4	8,3	1,0	37,2
Mentalt helbred	p < 0,001	p < 0,001	p = 0,919	
Ingen symptomer	46,2	5,0	1,0	47,8
Flest symptomer	54,3	14,3	0,6	30,9
McFadden's Pseudo $r^2 = 0,066$				

Resultaterne i tabel 2 er i høj grad i overensstemmelse med dem vi så i tabel 1. I hvert fald er der en tendens til, at en større andel af dem med mange helbredsproblemer forventer at trække sig tilbage på *efterløn* eller *førtidspension* og færre på folkepension (dvs. på alderspension). Efterlønnen fungerer på den måde som en mulighed for dem med helbredsproblemer at trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet uden at skulle kvalificere sig til at have en væsentligt nedsat arbejdsevne, hvilket er forudsætningen for at kunne opnå førtidspensionering.

Kronologisk alder er også associeret med tilbagetrækningstyperne på en forventelig måde: stigende alder fører til en større andel, der forventer at trække sig tilbage på folkepension. Blandt de 50-årige er det blot 30%, der forventer at trække sig tilbage på folkepension, mens næsten en femtedel forventer at blive førtidspensioneret, og halvdelen ønsker at gå på efterløn. For bygningshåndværkerne i 50'erne er der altså en betydelig usikkerhed omkring, hvilken type tilbagetrækning de ender på, hvilket naturligvis har at gøre med, at hverken efterløn eller folkepension er tilgængelig, før de er nået vel op i 60'erne.

Også ift. tilbagetrækningstyperne kan vi igen konstatere kønnede mønstre: for dem, der identificerer sig med de traditionelt maskulint konnoterede karaktertræk, er sandsynligheden for at forvente at trække sig tilbage på efterløn 42%, mens den er 54% for dem, der tager mest afstand fra disse træk. Der er altså en klar sammenhæng mellem maskulint konnoterede *karaktertræk* og forestillingen om at blive relativt længere på arbejdsmarkedet.

Kønnede mønstre i forventede årsager til tilbagetrækning

Det er begrænset, hvor store individuelle måder den enkelte bygningshåndværker

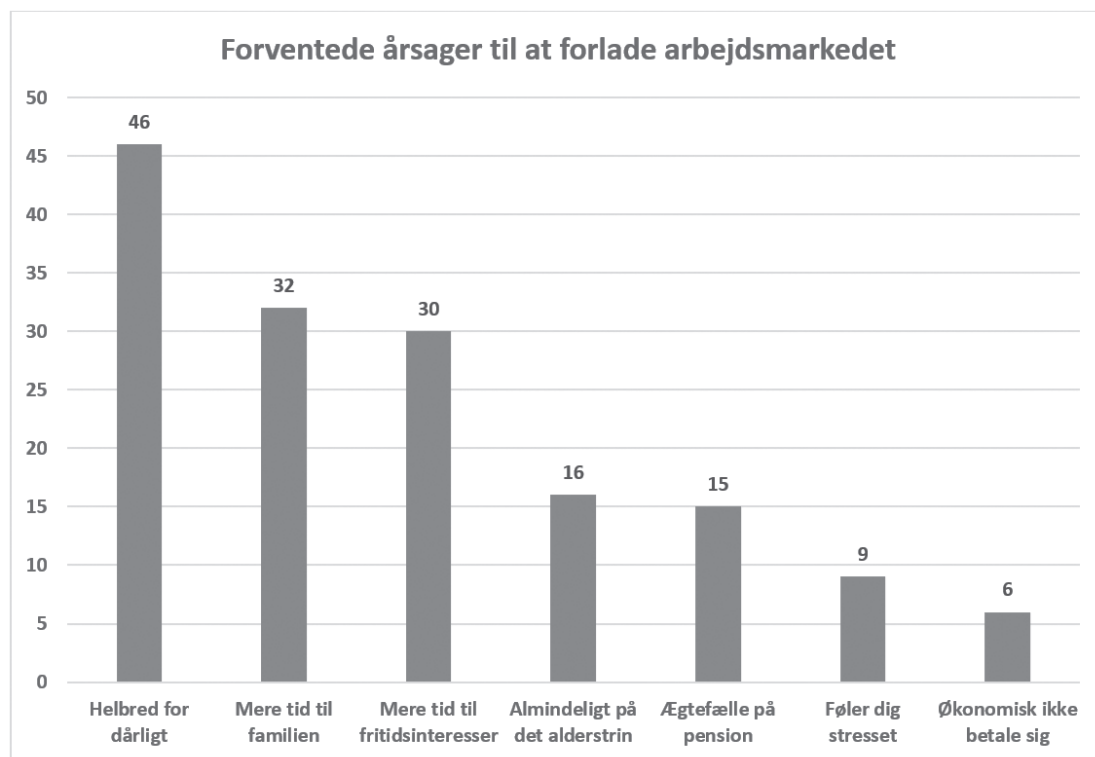
kan påvirke såvel tilbagetrækningstidspunkt som *type af tilbagetrækning*. Der er betydelige økonomiske konsekvenser forbundet med at forlade arbejdsmarkedet på et tidligere tidspunkt end det, der er politisk fastsat, og man kan ikke selv vælge, om man kan få tilkendt førtidspension. Af den grund kan det – som nævnt i introduktionen – være oplagt at skifte fokus til, hvad de forventede årsager til tilbagetrækning er og undersøge betydningen af socialt køn for disse motiver, eftersom de i større omfang er præget af individuelle variationer. Undersøgelser på tværs af forskellige europæiske lande peger også på, at der er betydelige begrænsninger på mulighederne for såvel beskæftigelse som tilbagetrækning. Med andre ord er der både folk, der ønsker at blive på arbejdsmarkedet, som ikke kan, såvel som folk, der er tvunget til at fortsætte med at arbejde, selvom de ikke ønsker det (se f.eks. Steiber & Kohli, 2017).

Figur 1 nedenfor viser, hvor mange procent, som erklærer sig helt enige i, at de syv forskellige grunde vil have betydning for, at de regner med at forlade arbejdsmarkedet. I debatten om tilbagetrækning bliver de økonomiske incitamenter for tilbagetrækning ofte nævnt som en væsentlig 'pull'-faktor i folks beslutning, hvorfor tilbagetrækningsreformen også indeholdt betydelige økonomiske incitamenter for at gøre det mere attraktivt at blive på arbejdsmarkedet i nogle år ekstra (for en gennemgang af reformernes potentielle betydning se Larsen & Amilon, 2019). Men, som det fremgår af figur 1, angiver kun en femtedel af deltagerne i undersøgelsen, at de forventer, at det *ikke* kan betale sig at fortsætte med at arbejde. Det er således opfattelsen blandt bygningshåndværkerne, at der fortsat er betydelige økonomiske incitamenter for at *fortsætte* med at arbejde, selvom man kunne trække sig tilbage. Af de grunde, der er spurgt ind til i denne undersøgelse, er helbredsproblemer den væsentligste 'push'-faktor ift. tilbagetrækning, som denne gruppe af mænd

forestiller sig har betydning for, hvordan de forlader arbejdsmarkedet. Men derudover er 'jump'-faktorer som f.eks. et ønske om at få

mere tid til såvel familie som fritidsinteresser også begrundelser, der er udbredte blandt en meget stor andel af bygningshåndværkerne.

Figur 1: Forventede årsager til tilbagetrækning. Procent.

I tabel 3 har vi valgt de tre hyppigste forventede årsager til at forlade arbejdsmarkedet og undersøger, hvordan de forskellige mål for socialt køn er associeret med disse. For

alle tre begrundelser spiller maskulinitet en vis betydning, selvom det ikke er entydigt, hvilke dimensioner af kønnets, der er associeret med forestillingen om tilbagetrækning.

Tabel 3: Socialt køn og forventede årsager til tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Ordinal logistisk regression.

Variabel	Forventet sandsynlighed for 'Helt enig' i begrundelsen		
	Helbred for dårligt	Mere tid til familien	Mere tid til fritidsinteresser
Kønsidentitet			
BSRI – traditionel maskulinitet	p = 0,648	p = 0,347	p = 0,073
5% percentil	46	30	26
95% percentil	44	33	32
BSRI – traditionel femininitet	p = 0,536	p < 0,001	p = 0,006
5% percentil	44	23	24
95% percentil	46	39	33
Kønsidealer	p = 0,001	p = 0,229	p = 0,788
5% percentil (mindst traditionel)	40	30	29
95% percentil (mest traditionel)	51	34	29
Kronologisk alder	p < 0,001	p = 0,592	p = 0,336
50 år	60	31	28
60 år	39	32	29
65 år	29	32	30
Bevægeapparatsmerter (dage m smerter i det sidste år)	p < 0,001	p < 0,001	p < 0,001
0 dage	21	39	37
Hver dag	62	27	24
Mentalt helbred	p < 0,001	p = 0,006	p = 0,002
Ingen symptomer	40	33	31
Flest symptomer	63	26	23
McFadden's Pseudo r ²	r ² = 0,106	r ² = 0,016	r ² = 0,013

I forhold til en forventning om at forlade arbejdsmarkedet på grund af helbredsproblemer, betyder såvel bevægeapparatsmerter som mental helbredsstatus ganske meget: blot 21% af dem uden dage med bevægeapparatsmerter det seneste år, er helt enige i, at denne begrundelse har betydning, mens det er mere end 60% blandt de, der har haft smerter hver dag. Det samme niveau af forskel er der for dem med mentale helbredsproblemer. Vi kan også konstatere, at en større andel af de yngste bygningshåndværkere (60%) forventer at trække sig tilbage pga. helbredsproblemer sammenlignet med de 60 årige, hvor det kun er 39% der er helt enige i årsagen. Slutteligt kan vi også se, at hverken traditionelt maskulint eller feminint konnoterede karaktertræk har betydning for, om deltagerne er enige i, at helbred vil have betydning for deres tilbagetræning. Til gengæld er der en forskel på 10 procentpoint mellem de, der har de mest og de mindst traditionelle kønsideal. Associationen er imidlertid skjult, når betydningen af kønsideal analyseres bivariat, men dukker frem, når der tages højde for kronologisk alder og helbredsstatus i analysen. Der er med andre ord en association mellem én dimension af socialt køn og helbredsrelaterede 'push'-faktorer på arbejdsmarkedet.

I kolonne 2 ser vi associationerne mellem de uafhængige variable og at være helt enig i, at tilbagetrækningen fra arbejdsmarkedet har at gøre med et ønske om at opnå 'mere tid til familien'. Her er der ingen sammenhæng med kronologisk alder, mens sammenhængen med de to helbredsmaal er negativ: jo flere helbredsproblemer personen har desto lavere andel angiver, at mere tid til familien vil være en 'jump'-faktor i forhold til at forlade arbejdsmarkedet.

Mens der ingen association er mellem traditionelt maskulint konnoterede karaktertræk såvel som traditionelle kønsideal og en forventning om at trække sig tilbage

fra arbejdsmarkedet for at få 'mere tid til familien', så er der til gengæld en association til traditionelt feminint konnoterede karaktertræk. For de mænd, der synes disse karaktertræk passer mindst på dem er andelen, der angiver 'mere tid til familien' som en grund til at forlade arbejdsmarkedet ca. 25%, mens andelen for dem, der synes disse karaktertræk passer godt på dem, er næsten 40%. Der er altså en væsentlig skillelinje mellem bygningshåndværkere, der identificerer sig med karaktertræk, som traditionelt har været konnoteret feminint og bygningshåndværkere, der ikke synes disse karaktertræk passer på dem.

I den sidste kolonne finder vi analysen af 'mere tid til fritidsinteresser'. Her ser vi det samme mønster, hvor kronologisk alder ingen rolle spiller, mens svækket helbredsstatus mindsker andelen af personer, som er helt enige i, at denne 'jump'-faktor vil have betydning for deres tilbagetrækning. Til gengæld er der igen en positiv association mellem de traditionelt feminint konnoterede karaktertræk og fritids-begrundelsen, som dog er væsentlig svagere, end det var tilfældet for begrundelsen, der har at gøre med familie. Samlet set viser analysen således, at forskellige dimensioner af socialt køn er associeret med både 'push'- og 'jump'-faktorer for tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet.

Diskussion

Socialt køn og tilbagetrækning – overordnede fund

Artiklen viser forskellige kønnede aspekter af tilbagetrækningsadfærd, som kommer tydeligere til syne, når vi studerer en homogen erhvervsgruppe og fokuserer på forskelle i socialt køn hos dem – f.eks. i deres kønsidentitet og i deres kønsideal. Det grundlæggende fund i artiklen er, at der findes kønsforskelle

le i forestillinger om og forventninger til tilbagetrækning blandt mandlige bygningshåndværkere i Danmark. Det er tilfældet for såvel forventet tilbagetrækningsalder, type af tilbagetrækning samt de forventede årsager til, at de forlader arbejdsmarkedet. Artiklen bidrager dermed til en forholdsvis sparsom forskning i kønnede aspekter af tilbagetrækningsadfærd og en især helt fraværende forskning i aspekter af det sociale køns betydning for tilbagetrækning (Blekesaune, 2012).

Når det kommer til selve tidspunktet for tilbagetrækning, finder vi, at de bygningshåndværkere, som i højere grad identificerer sig med traditionelt maskulint konnoterede karaktertræk, forventer at trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet på et *senere* tidspunkt. Det har den konsekvens, at jo mere mandlige bygningshåndværkere identificerer sig med disse karaktertræk desto større sandsynlighed er der for, at de forventer at trække sig tilbage på *folkepension* i stedet for at forlade arbejdsmarkedet tidligere via *efterløn*. En tolkning af denne sammenhæng er, at mænd med en mere konventionel maskulin selvforståelse også føler sig mere forpligtede på det at arbejde i det hele taget. Supplerende analyser viser nemlig, at deres arbejdsorientering er mindre instrumentel og mere påvirket af en protestantisk arbejdsetik end mænd, der ikke identificerer sig så meget med disse karaktertræk og kønsideal. Det understøttes af bl.a. Parry & Taylors (2007) studie af ældre engelske arbejdstagere, hvor det blandt arbejderklassedeltagerne især var dem med den stærkeste arbejdsetik, der fortsatte med at arbejde efter de havde nået den officielle pensionsalder. For bygningshåndværkerne med de mest traditionelle former for maskulinitet er arbejde en *vigtig kerne i deres kønnede identitet*, hvilket formentlig spiller en væsentlig rolle for deres overvejelser om tilbagetrækning.

Maskulinitet, tilbagetrækning fra arbejde og helbred

Det kan umiddelbart virke lidt overraskende, at der blandt de bygningshåndværkere med de *mest traditionelle* kønsideal er en *højere* andel, som forventer at forlade arbejdsmarkedet på grund af helbredssvækkelse. Blekesaunes (2012) studie viste en sammenhæng mellem traditionelt feminint konnoterede karaktertræk og tidlige tilbagetrækning pga. helbredsproblemer blandt norske kvinder, mens der ingen association var blandt mænd. Vores studie replicerer Blekesaunes fund, da traditionelt feminint konnoterede karaktertræk heller ikke er associeret med tilbagetrækning af helbredsmæssige grunde i vores undersøgelse. Sundhedsforskningen har imidlertid peget på, at helbredsproblemer ofte bliver set som noget 'kastrende' eller decideret umandigt, der forbindes med svaghed og en manglende evne til at modstå de krav som, livet stiller til én (se f.eks Courtenay, 2011). Selvom forklaringskraften af den klassiske patriarkalske 'breadwinner model' (Warren, 2007) er reduceret de seneste år, så er arbejde stadig et centralt omdrejningspunkt i mange mænds maskuline selvforståelse. Derfor fremhæver studier også ofte, hvordan overgange mellem arbejde og ikke-arbejde opleves som en potentiel trussel for mange mænds selvforståelse (Kelan, 2008). Den tætte historiske forbindelse mellem maskulinitet og arbejde er muligvis også et element af forklaring på, hvorfor mænd træder relativt senere tilbage fra arbejdsmarkedet, selvom de lever relativt kortere end kvinder. Når helbredsproblemer kompromiterer evnen til at arbejde og dermed mandens evne til at udfylde en forsøgerrolle, så vil det umiddelbart være i modstrid med et maskulinitetsideal om, at manden arbejder og forsørger sin familie, som stadig er rådende i en nutidig dansk kontekst (for en diskussion af det se Bloksgaard et. al., 2015). Resultaterne i artiklen peger på et komplekst samspil

mellem kronologisk alder, helbredsstatus og maskulinitetsidealer, der kan være udtryk for, at personer med et dårligere helbred bliver selekteret ud af arbejdsmarkedet ved en lavere kronologisk alder, og at personer med et dårligere helbred har mindre traditionelle kønsidealere (resultater ikke vist). To tentative forklaringer på denne sammenhæng synes plausible: For det første kan sammenhængen skyldes selektionsprocesser: de, der bliver tilbage på arbejdsmarkedet i en senere alder har – i gennemsnit – et bedre helbred og i dette tilfælde i hvert fald betydeligt færre bevægeapparatsmerter end bygningshåndværkerne i 50'erne (42% af de 50-årige rapporterer daglige smerter i mindst ét område i deres bevægeapparat, mens det blot er 28% af de 65-årige). Samtidig er der også en klar sammenhæng mellem kronologisk alder, og hvor traditionelle kønsidealere man abonnerer på, ligesom både bevægeapparatsmerter og mentalt helbred er associeret med kønsidealene. Da undersøgelsen er et tværsnit, er det ikke muligt for os at undersøge, hvilken vej kausaliteten løber: Identificerer mændene sig med de traditionelle kønsidealere, *fordi* de har bedre helbred og derfor også tænker, de kan blive længere på arbejdsmarkedet. Eller bider de mænd, der identificerer sig med disse kønsidealere, tænderne mere sammen og negligerer smerter i højere grad? At det er en plausibel måde at tolke det på, kan man f.eks. finde belæg for hos Ajslev, Lund, Møller, Persson & Andersen (2013). De argumenterer for, at en central karakteristik af mænd i bygge- og anlægsbranchen netop er, at de accepterer og naturaliserer smerte og høje fysiske belastninger, som en nødvendig del af arbejdsmiljøet i denne branche, der samtidig retfærdiggør de høje økonomiske incitamenter, der er for at arbejde hurtigt.

En anden mulig tolkning kunne være, at selve diskursen om den stigende tilbagetrækningsalder har været med til at gøre det *mere legitimt* for bygningshåndværkerne at trække

sig tilbage fra arbejdsmarkedet af *helbredsmæssige grunde* – fordi det ikke (længere?) ses som et svaghestegn, der virker umandiggørende. Bygningshåndværkerne oplever måske at være udsat for urimelige vilkår på arbejdsmarkedet og urealistiske krav fra politikere, men har alligevel en forestilling om, at arbejdet er værd at ofre sig for. Arbejdets maskuline konnotation kan dermed være med til at forklare sammenhængen mellem traditionelle kønsidealere og forventningen om at blive 'skubbet' ud af arbejdsmarkedet af helbredsmæssige grunde. I hvert fald er der studier, som peger på, at arbejderklasser i pensionsalderen har en forestilling om, at det at fortsætte med at arbejde er en fordel for helbredet, fordi man 'holder sig i gang' (Parry & Taylor, 2007). Dette er selvfølgelig spekulation, som må undersøges nærmere i fremtidige studier.

Nye maskulinitetsidealere og tilbagetrækning?

Et af de centrale fund i denne artikel er, at såvel familie og som fritid fungerer som 'jump'-faktorer for mænd, med karaktertræk, der er i tråd med moderne idealere om at være omsorgsfuld, familieorienteret og en nærværende (bedste)far (se f.eks. Aarseth, 2009). Associationerne er konsistente for begge 'jump'-faktorer og de traditionelt feminint konnoterede karaktertræk og forskellen mellem dem, der identificerer sig mest med karaktertrækkene, og de der identificerer sig mindst med dem, er på næsten 70%. Vores studie peger således på en hidtil overset rolle for socialt køn i forhold til mænds tilbagetrækningsadfærd. Det er plausibelt at forestille sig, at implikationen for den næste generation af mere ligestillingsopdragede mænd vil være, at de kommer til at spille en større rolle som bedstefædre, end den hidtidige forskning har vist. Men det er også klart, at mulighederne for at forfølge sådan

nyere og mere familieorienterede maskulinitetsidealer kan være ganske forskellige i forskellige kontekster. Bach (2019) viser i sit studie af hjemmegående fædre, der er gift med stærke karrierekvinder, at der er betydelige udfordringer ved at holde fast i en maskulin identitet, når man udfordrer de gængse normer f.eks. i forhold til, hvordan familielivet skal organiseres. Det er derfor også nærliggende at forestille sig, at det også vil være ganske vanskeligt i en kontekst blandt bygningshåndværkere. I hvert fald kunne man forudse, at et sådant valg kun kunne gennemføres, hvis man var parat til at 'tage noget lort' og måske blive udsat for drillerier på grund af valget. På den måde kan den maskuline arbejdspladskultur, der hersker i mange mandsdominerede fag måske ende med at fungere som en form for social kontrol, der gør det vanskeligere for mænd at prioritere familieværdier i den sidste del af deres arbejdsliv (for en diskussion af betydningen af humor på arbejdspladsen som en form for social kontrol se Frostholm & Krøyer, 2018). Nye maskuline kønsidealer betyder, at arbejdet for disse mænd blot bliver én blandt flere ting, der er vigtige i livet, hvorfor 'jump'-faktorer, som giver livet mening og leverer selvrealisering til disse mænd som f.eks. familie og fritid, bliver relativt vigtigere med tiden.

Konkluderende betragtninger

En væsentlig policy implikation af dette studies resultater er, at der bør arbejdes for at give mænd i mandsdominerede brancher, fortrinsvist i den private sektor (som f.eks. bygningshåndværkere), bedre muligheder for at trække sig gradvist tilbage sådan, at der bliver bedre tid til familie og fritidsinteresser. I den offentlige sektor, som ofte er en kvindedomineret sektor, er udgangspunktet, at man automatisk får flere fridage ('senior-dage'), når man når en bestemt kronologisk alder. En lignende ordning findes også i andre brancher f.eks. for de ansatte i bygge- og anlægsbranchen, men her er *udgangspunktet* ikke, at man *får* disse fridage, men at man kan 'bytte' sig til disse mod en nedgang i lønnen. Hvis mandlige bygningshåndværkere er en mere værdimæssigt heterogen gruppe end de ofte gøres til – bl.a. fordi de forskelle i maskulinitet som findes, mellem dem ikke bliver tematiseret – så kunne det måske være relevant at undersøge mulighederne for mere fleksible tilbagetrækningsordninger. En anden væsentlig pointe har at gøre med risikoen for, at de mandlige bygningshåndværkere fortsætter med at arbejde, til de ikke længere kan holde til det, fordi de har en forestilling om, at arbejdet – på grund af dets maskuline konnotation – er værd at ofre sig for. Det peger på en anden grund til mere fleksible tilbagetrækningsordninger med fokus på tilpasninger af arbejdsmiljøet for denne gruppe af mænd for på den måde at minimere problemer med nedslidning.

REFERENCER

- Aarseth, H. (2009). From Modernized Masculinity to Degendered Lifestyle Projects. Changes in Men's Narratives on Domestic Participation 1990–2005. *Men and Masculinities*, 11, 424-440. doi:10.1177/1097184X06298779
- Ajslev, J. Z., Lund, H. L., Møller, J. L., Persson, R. & Andersen, L. L. (2013). Habituating pain: Questioning pain and physical strain as inextricable conditions in the construction industry. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 3, 195-217. doi:10.19154/njwls.v3i3.3018

- Amilon, A. & Larsen, M. (2019). *Forventet tilbage-trækningsalder og arbejdsrelaterede forhold. Opgørelser baseret på Ældredatabasen*. København: VIVE – Viden til Velfærd.
- Andersen, T. (2013). Økonomisk politik – nødvendighed, konsensus eller ideologi? *Tidskriftet Politik*, 16, 13-22. doi:10.7146/politik.v16i2.27541
- Andersen, L., Jensen P. H. & Sundstrup, E. (2019). Barriers and opportunities for prolonging working life across different occupational groups: the SeniorWorkingLife study. *European Journal of Public Health*. doi:10.1093/eurpub/ckz146
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2019). *Social ulighed i levetiden*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd Tilgængelig på: https://www.ogdeter.dk/pdf/AE_social-ulighed-i-levetiden.pdf. Besøgt: 09-10-2019
- Bach, A. (2019). The Ambiguous Construction of Nondominant Masculinity: Configuring the “New” Man through Narratives of Choice, Involved Fatherhood, and Gender Equality. *Men and Masculinities*, 22, 338-359. doi:10.1177/1097184X17715494
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-162. doi:10.1037/h0036215
- Bettio, F. & Verashchagina, A. (2009). *Gender segregation in the labour market. Root causes, implications and policy responses in the EU*. Luxembourg: European Commission.
- Blekesaune, M. (2012). Kjønnroller og uførepensjonering. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 53, 33-48.
- Bloksgaard, L. (2011): Masculinities, femininities and work – the horizontal gender segregation in the Danish Labour market. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 1, 5-21. doi:10.19154/njwls.v1i2.2342
- Bloksgaard, L., Christensen A. D., Jensen, S., Hansen, C., Kyed, M. & Nielsen, K. (2015). Masculinity Ideals in a Contemporary Danish Context”. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 3, 152-169. doi:10.1080/08038740.2015.1046918
- Courtenay, W. (2011). *Dying to be men: Psychosocial, environmental, and biobehavioral directions in promoting the health of men and boys*. New York: Routledge.
- Dahl, S., Nilsen, Ø. & Vaage, K. (2003). Gender Differences in Early Retirement Behaviour. *European Sociological Review*, 19, 179-198. doi:10.1093/esr/19.2.179
- Faber, S., Bloksgaard, L., Hansen, C. & Møller, K. (2014). *Unge på Kanten: Køn, Lokalitet og Uddannelse*. Aalborg: EDGE.
- Finansministeriet (2011). Aftale om senere tilbagetrækning. Tilgængelig på: <https://www.fm.dk/nyheder/pressemeddelelser/2011/05/20110513-aftale-om-senere-tilbagetrækning>. Besøgt: 12-08-2019.
- Flippen, C. & Tienda, M. (2000). Pathways to retirement: patterns of labor force participation and labor market exit among the pre-retirement population by race, Hispanic origin, and sex. *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 55B, S14-27. doi:10.1093/geronb/55.1.S14
- Frostholm, P. & Krøyer, T. (2018). “Man må kunne tage noget lort!”. Om humor, jargon og øgenavne som maskuline fællesskabsmarkører på et værksted befolket af mænd. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 20, 25-39. doi:10.7146/tfa.v20i2.108185
- Hank, K. & Buber, I. (2009). Grandparents caring for their grandchildren: Findings from the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, 30, 53-73. doi:10.1177/0192513X08322627
- Higgs, P., Mein, G., Ferrie, J., Hyde, M. & Nazroo, J. (2003). Pathways to early retirement: Structure and agency in decision-making among British civil servants. *Ageing and Society*, 23, 761-778. doi:10.1017/S0144686X03001326
- Iacuone, D. (2005). “Real men are tough guys”: Hegemonic masculinity and safety in the construction industry. *The Journal of Men's Studies*, 13, 247-266. doi:10.3149/jms.1302.247
- Johansson, T. & Andreasson, J. (2017). *Fatherhood in transition: Masculinity, identity and everyday life*. London: Springer.
- Kelan, E. (2008). Gender, risk and employment insecurity: The masculine breadwinner subtext. *Human Relations*, 61, 1171-1202. doi: 10.1177/0018726708094909

- Larsen, M. (2008). "Does quality of work life affect men and women's retirement planning differently?". *Applied Research in Quality of Life*, 3, 23-42. doi:10.1007/s11482-008-9045-7
- Larsen, M. & Amilon, A. (2019). *Tilbagetrækningsalder og tilbagetrækningsårsager. Opgørelser på Ældredatabasen*. København: VIVE – Viden til Velfærd.
- Larsen, M., Holt, H. & Larsen, M. (2016). *Et kønsopdelt arbejdsmarked. Udviklingstræk, konsekvenser og forklaringer*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Lemaster, P., Delaney, R. & Strough, J. (2017). Crossover, Degendering, or...? A Multidimensional Approach to Life-Span Gender Development. *Sex Roles*, 76, 669–681. doi:10.1007/s11199-015-0563-0
- Leopold, T. & Skopek, J. (2014). "Gender and the Division of Labor in Older Couples: How European Grandparents Share Market Work and Childcare". *Social Forces*, 93, 63–91. doi:10.1093/sf/sou061
- Levant, R., Smalley, K., Aupont, M., House, A., Richmond, K. & Noronha, D., (2007). Initial validation of the male role norms inventory-revised (MRNI-R). *Journal of Men's Studies*, 15, 83–100. doi:10.3149/jms.1501.83
- Long, J. Scott (1997). *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*. Thousand Oaks: Sage.
- Mann, R. (2007). Out of the shadows?: Grandfatherhood, age and masculinities. *Journal of Aging Studies*, 21, 281-291. doi:10.1016/j.jaging.2007.05.008
- Nelson, J. (2019). *Gender and Risk-taking. Economics, evidence, and why the answer matters*. London: Routledge.
- NFA (2018). Fakta om Arbejdsmiljø og Helbred 2018. Tilgængelig på: <http://nfa.dk/da/Arbejdsmiljoedata/Arbejdsmiljo-i-Danmark/Arbejdsmiljo-og-helbred-i-Danmark>. Besøgt: 12-08-2019
- Nicolaisen, M., Thorsen, K. & Eriksen, S. H. (2012). Jump into the void? Factors related to a preferred retirement age: Gender, social interests, and leisure activities. *The International Journal of Aging and Human Development*, 75, 239-271. doi:10.2190/AG.75.3.c
- Ogg, J. & Renaut, S. (2007). The influence of living arrangements, marital patterns and family configuration on employment rates among the 1945-1954 birth cohort: Evidence from ten European countries. *European Journal of Ageing*, 5, 155-169. doi:10.1007/s10433-007-0061-5
- Paap, K. (2006). *Working construction: Why white working-class men put themselves—and the labor movement—in harm's way*. Ithaca: Cornell University Press.
- Parry, J. & Taylor, R. (2007). Orientation, opportunity and autonomy: why people work after state pension age in three areas of England. *Ageing & Society*, 27, 579–598. doi:10.1017/S014686X0700606X
- Pienta, A. M. & Hayward, M. D. (2002). Who expects to continue working after age 62? The retirement plans of couples. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 57B, S199-S208. doi:10.1093/geronb/57.4.S199
- Prentice, D. & Miller, D. (2006). Essentializing Differences Between Women and Men. *Psychological Science*, 17, 129-135. doi:10.1111/j.1467-9280.2006.01675.x
- Radl, J. (2013). Labour Market Exit and Social Stratification in Western Europe: The Effects of Social Class and Gender on the Timing of Retirement. *European Sociological Review*, 29, 654-668. doi:10.1093/esr/jcs045
- Sérazin, C., Ha, C., Bodin, J., Imbernon, E. & Roquelaure, Y. (2012). Employment and occupational outcomes of workers with musculoskeletal pain in a French region. *Occupational and Environmental Medicine*, 70, 143–148. doi:10.1136/oemed-2012-100685
- Smiler, A. P (2004). Thirty Years After the Discovery of Gender: Psychological Concepts and Measures of Masculinity. *Sex Roles*, 50, 15–26. doi:10.1023/B:SERS.0000011069.02279.4c
- StataCorp (2017). *Stata Statistical Software: Release 15*. College Station, TX: StataCorp LLC.
- Steiber, N. & Kohli, M (2017). You can't always get what you want: actual and preferred ages of retirement in Europe. *Ageing & Society*, 37, 352-385. doi:10.1017/S014686X15001130
- Van Bavel, J. & De Winter, T. (2013). Becoming a grandparent and early retirement in Euro-

- pe. *European Sociological Review*, 29, 1295-1308. doi:10.1093/esr/jct005
- van Dam, K., van der Horst, J. D. M. & van der Heijden, B. I. J. M. (2009). Employees' intentions to retire early: A case of planned behavior and anticipated work conditions. *Journal of Career Development*, 35, 265-288. doi:10.1177/0894845308327274
- Vickerstaff, S. & Cox, J. (2005). Retirement and risk: the individualisation of retirement experiences. *The Sociological Review*, 53, 77-95. doi:10.1111/j.1467-954X.2005.00504.x
- Ware, J., Snow, K., Kosinski, M. & Gandek, B. (1993). *SF-36 Health Survey. Manual and interpretation guide*. Boston: The Health Institute.
- Warren, T. (2007). Conceptualizing breadwinning work. *Work, Employment and Society*, 21, 317-336. doi:10.1177/0950017007076642

NOTER

1. I artiklen vælger vi at omtale de sociale aspekter af mændenes køn (det man på engelsk benævner *gender*) med betegnelsen *maskulinitet*. Når vi bruger betegnelsen maskulinitet, henviser vi således til de aspekter af mænds køn (gender) som fortrinsvist skyldes sociale og socialpsykologiske processer f.eks. kønsidentitet eller kønsideal (dvs. idealer om hvad det vil sige at være en mand og at være mandig). Præmissen for artiklen er, at selvom mænd har det *samme* (biologiske) køn (sex), kan de også godt have et *forskelligt* (socialt) køn (gender), fordi der kan være mange forskellige kønsidentiteter og kønsideal knyttet til forskellige måder at være mand og praktisere køn på blandt mænd i dagens Danmark. Disse forskelle omtaler vi som forskelle i *maskulinitet*.

Claus D. Hansen, lektor, ph.d.
 Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet
 e-mail: clausdh@socsci.aau.dk

Morten Kyed, lektor, ph.d.
 Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet
 e-mail: mkyed@socsci.aau.dk

Kirsten Fonager, professor, ph.d.
 Socialmedicinsk Enhed, Aalborg Universitetshospital
 e-mail: kfonager@dcm.aau.dk

Henrik Bøggild, lektor, ph.d.
 Institut for Medicin og Sundhedsteknologi, Aalborg Universitet
 e-mail: boggild@hst.aau.dk